

SOSYAL DEVLETİN SONU

Dr. Alparslan IŞIKLI

Prof. Dr., Ankara Üniv. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Giriş

19'uncu yüzyılda bir patlama niteliğinde yoğunlaşarak ortaya çıkan bazı faktörler, yeryüzünün çehresinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Sanayi devrimi, bu oluşumun çok önemli ve en kolay gözlemlenebilir bir yanını oluşturur.

Bu köklü değişimin bir başka yanı olarak, kurulan yeni dünyanın üzerinde temellendiği ve işleyişine egemen olan dünya görüşü, adeta yeni bir din gibi insanların bilinçlerini derinden kavramaya başlamıştır. 19'uncu yüzyılın başında veya hemen öncesinde yaşamış bulunan liberal iktisatçıların, bu yeni dinin peygamberleri olduğunu farz edersek, son peygamberin de Milton FRIEDMAN olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Sosyal Devletten Öncesi

19'uncu yüzyıl liberal iktisatçılarından Adam SMİTH (1723-1790) bu dine bir de sözde tanrı bulmuştu "görünmeyen el"! Smith'e göre, insanların bireysel çıkarlarını gözeterek ve bu yolda birbirleriyle rekabet ederek ortaya koyacakları çabaların sonucunda herkesin yararına uygun bir toplum doğacaktır. Yeter ki devlet, şunu veya bunu korumak için veya başka bazıları frenlemek veya engellemek için müdahalede bulunmasın; olup bitenler karşısında, bizim dilimize "altta kalanın canı çıkısın" biçiminde aktarabileceğimiz "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" (laissez-faire, laissez-passer) ilkesine bağlı kalsın. Çünkü Smith, bencil çabaları ortak mutluluğu ortak yarara kanalize eden bir "görünmeyen el" in varlığına inanmaktaydı ve bu inanca uygun davranışlar hızla ekonomik ve toplumsal hayatın özü haline gelmeye başlamıştır.

Liberal kapitalizm, doğuş ve gelişimi için en uygun ortama en önce İngiltere'de kavuşmuştur. O dönemde bu ülkede hakim olan püritanist Hıristiyan dünya görüşü, bireyci kapitalizme haklılık kazandıracak bir öğretinin takipçisi olarak etkinliğini sürdürmekteydi. Bu inanca göre, yoksulluk bazı insanların günahlarının karşılığı olarak "tanrı" tarafından verilmiş bir ceza idi. Zenginlik ise ilâhi takdirin sonucu olan bir mükâfat sayılmaktaydı. Gene de bazı insanlar iyi ve çalışkan oldukları halde yoksul düşmüşlerse bunun da yadırganacak bir yanı olamazdı; zira, bu gibiler mükâfatlarını öbür dünyada fazlasıyla bulacaklardı. Dolayısıyla, yerleşmekte olan yeni ekonomik ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkan, yoksulluk ve ekonomik dengesizlik gibi bazı sonuçları gidermek için, devletin - bırakınız yapsınlar ilkesine aykırı olarak - koruyucu önlemler alması veya - herkesin kendi kişisel çıkarını düşünmesi ilkesine aykırı olarak - bazı insanların sendika gibi örgütlerin çatısı altında dayanışma içine girmeleri, yalnızca Smith'in "görünmeyen eli" nin işini bozmakla kalmayacak, aynı zamanda püritanizmin ilâhi takdirine de aykırı düşecekti.

Liberal kapitalizm bir diğer felsefi dayanağını da doğuş döneminde göz kamaştırıcı bir gelişim gösteren pozitif bilimler çerçevesinde bulmuştur. Özellikle, Darwin'in ortaya attığı faraziyelerin ve bulguların, doğa bilimlerinin dışında, toplumsal bilimlerde de geniş yankılar uyandırdığı bilinmektedir. Darwin doğada yaşam kavgalarını sürdürürlerken birbirleriyle ölesiye bir yarış ve mücadele içinde bulunan canlıların dünyasında "doğal ayıklanma" kuramının hakim olduğu sonucuna varmış ve bu işleyiş sayesinde en sağlıklı ve güçlü olanların

hayatta kalması, sağlıksızların veya güçsüzlerin silinip gitmesi sonucunda bir ideal dengenin gerçekleştiği görüşünü ortaya koymuştur. Böylece, rekabete dayalı bireyci kapitalist ekonomik işleyişin sonucunda, bazılarının iflas etmeleri, mülksüzleşmeleri, ekonomik hayattaki etkinliklerini yitirmeleri; buna karşılık, ekonomik açıdan sağlıklıların ve güçlülerin ayakta kalmaları esasına dayalı bir ekonomik dengenin ve “ideal düzen”in ekonomik hayatta da egemen olması, yalnızca ilâhi takdire değer, doğal düzene de uygun görülebilmektedir.

Kuşkusuz, batı dünyasının önemli bir bölümünün bu tür bir dünya görüşünün tutsağı olmasında, insanlığın bir bütün olarak mutluluğu açısından ne anlama geldiği zamanla anlaşılacak sanayi devriminin göz kamaştırıcı sonuçları, önemli bir rol oynamıştır.

Sosyal Devletin Doğuşu

Sosyal devlet, bir yönüyle kapitalizmin bunalımlarına çözüm arayışlarının belirlediği ortamın ürünüdür.

Yeryüzü, geçmişte bu tür bunalımların en büyüğünü İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaşamıştır. Bu büyük bunalım, 19’uncu yüzyıl kapitalizmine özgü kurallara tümüyle bağlı kalmanın artık mümkün olamayacağı ve sistemin ayakta kalması için özülle belli ölçüde çelişen bazı önlemlerin alınmasının kaçınılmaz olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu konuda ne yapılması gerektiğinin açıklanmasında ve anlaşılmasında, İngiliz iktisatçısı John Maynard KEYNES’in (1883-1946) ve ünlü yapıtı Genel Teori’nin önemi büyüktür.

Keynes’den esinlenen çözümler deyince akla, en önce Batı Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal demokrat ve işçi iktidarların uyguladıkları “refah devleti” veya “sosyal devlet” ilkelerine dayalı politikalar akla gelir. Roosevelt’in “New Deal” politikası da bu çerçevede içinde ele alınabilir. Bu politikalar sayesinde batı dünyasında çalışan kitlelerin ekonomik refahını ve sosyal güvenliğini önemli ölçüde artırıcı adımların atılması mümkün olabilmektedir.

Kuşkusuz, sosyal devletin doğuşu yönünde gerçekleşen bu gelişmelerin gerisinde Keynesçiliğin dışında başka bazı faktörler de rol oynamıştır. Bu faktörlerin belki de en önemlisi, batılı ülkelerdeki

işçi sınıfının sosyalist fikir akımlarıyla beslenen ve asırlar süren sendikal ve sendikalar temelinde biçimlenen siyasal mücadeleleri olmuştur. Bu faktörlere, ayrıca, 1917’de gerçekleşen Bolşevik Devrimi’nin sonuçlarını da eklemek gerekir. Bu gelişmenin sonucunda ortaya çıkan devrimci dalgaların kendi kalelerinin duvarlarını da yalamaya başladığını gören batılı kapitalistler, kendi ülkelerinin emekçilerinden yükselen talepler karşısında daha tavizkâr olmak zorunluluğunu hissettirmişler; geniş ölçüde bu sayededir ki onları Bolşevik Devrimi’nin davetlerinin cazibesinden uzak tutmayı başarabilmişlerdir.

Keynesçiliğin Yetersizleşmesi

Keynes nasıl bir sahada oynadığını ve öngörülen düzenlemelerin niteliğini herkesten daha iyi görmüş gibidir. Keynes’in bu konuya ilişkin bakış açısının değerlendirilebilmesi için, 1930 tarihli şu birkaç cümlesine göz atalım:

“En azından daha bir yüzyıl boyunca kendimizi ve başkalarını iyinin kötü, kötününse iyi olduğuna inandırmalıyız; çünkü kötü işe yarar, iyi işe yaramaz. Açgözlülük, tefecilik ve (çıkarını kollama anlamında) ihtiyatlılık daha bir süre için tanrılarımız olmaya devam etmelidir. Çünkü ancak onlar bizi ekonomik gereksinimlerin tüneline gün ışığına çıkarabilir.”

Keynes, belki de bu sözleriyle, Smith’in “görünmeyen el” dediği şeyin hükümlerinin sona ermediğini anlatmak istemektedir. Ve Keynes’in bu sözlerinin üzerinden henüz yarım yüzyıl bile geçmemişken sözünü ettiği “tanrılar” yeryüzünü yeni bir ekonomik ve sosyal bunalım batağına sürüklemiş bulunuyor. 1970’de doların uluslararası geçerliliğini kaybettirecek bir değer kaybına uğramasından bu yana, sanayileşmiş batılı ülkelerinden başlamak üzere, dünya çapında işsizlik derinleşmekte, üretim gerilemekte, dünya ticaret hacmi daralmakta, iflaslar yaygınlaşmakta; fiyat artışlarına engel olunamamaktadır. Mevcut bunalımı açıklamakta ve üstesinden gelmekte Keynesçi ekonomik düşünce ve bu düşünceye dayalı politikalar yetersiz kalmıştır.

Enflasyonun durgunluk ve işsizlikle birlikte varlık kazanmasına sahne hazırlayan bu yeni bunalım türü, Keynes’in tahlilleri çerçevesinde yer almış

değildir ve Keynesçi ekonomik düşüncenin sunduğu kavramlarla söz konusu bunalımın belirtilerinin isimlendirilmesi bile mümkün olmamıştır. Bu nedendir ki Keynes'in meçhulü olan "stagflation" - durgunluk ve enflasyon sözcüklerinden türetilmiş - yeni bir terim olarak iktisat diline girmiştir.

Ortaya çıkan bunalımın nedenlerini açıklamakta, petrol fiyatlarındaki artışın ve OPEC'in bunalımdan sorumlu tutulduğu görülmüştür. Oysa, petrolün belirleyici bir ekonomik unsur olmadığı dönemlerde de devresel genel ekonomik bunalımların ortaya çıkmış bulunması, sorunun nedenlerinin daha derinlerde aranması için yeterli bir kanıt teşkil etmektedir. Kaldı ki mevcut bunalımın Japonya gibi petrole nispeten daha bağımlı ülkelerde değil de Amerika gibi petrol üreticisi ülkelerde daha önce ve daha geniş kapsamlı olarak belirmiş bulunması, bu açıklamayı geçersizleştirmektedir. Öte yandan, unutulmaması gerekir ki mevcut bunalım petrol fiyatlarının 1974'de OPEC yoluyla artırılmaya başlamasından daha önce 1970'de baş göstermiş bulunuyordu. Ayrıca, mevcut veriler, sanayileşmiş ülke mâmullerinin fiyatlarının 1974'ten bu yana petrol fiyatlarındaki artışı karşılayacak ve yansıtacak bir tempo izlediklerini göstermektedir. Dolayısıyla, mevcut bunalımın petrol fiyatlarıyla ilişkisi kabul edilse bile, bu ancak, söz konusu bunalımın petrol üreticisi olmayan sanayileşmemiş ülkelere yansıtılması bağlamında doğru olabilir.

İçinde yaşadığımız dönemin asıl üzerinde durulması gereken özelliği, yeni sorunlar karşısında yeni çözümlere başvurmanın en basit bir mantık kuralı olmasına karşın - mevcut ekonomik bunalımın karşısında Keynes terk edilirken, onun yerine yeni çözümler aranmaksızın- 19'uncu yüzyıl kapitalizminin Friedman kanalıyla, neoliberalizm adı altında yeniden diriltilmek istenmesidir. Bu durum, yeni ve daha ileri çözümlere varma yolundaki engellere çarpma sonucunda geriye doğru bir "çağ atlama" süreci olarak yorumlanabilir.

Devletin Küçültülmesi ve Demokrasi

Friedman, demokrasinin işlerlik kazanabilmesi için kendi reçetelerinin geçerli ve gerekli tek yol olduğu iddiasındadır. Bunu ispatlamaya çalışırken (ne türde olursa olsun) devletten ve devlet müda-

halesinden yana olmayı, bir sihirbaz marifetiyle, özgürlük ve demokrasi düşmanlığıyla aynı torbaya koyuvermektedir.

Böylece, devletin demokratik olabileceği ve devlet müdahalesinin halk iradesinin sonucu olabileceği gerçeğini bir çırpıda göz ardı edebilmektedir. Öte yandan, devletin ekonomik ve sosyal hayattan çekilmesiyle boşalacak yerin, bireylerin özgür irade ve seçimlerine dayalı bir işleyişle doldurulacağını savunmaktadır. Bunu yaparken de ekonomik ve sosyal alanda devletin somut alternatifi olan, demokrasi ve özgürlük ilkeleriyle hiçbir ilgisi bulunmayan önceliklere göre yönetilen dev tekel-leri ve çokuluslu şirketleri gözden saklamak marifetine başvurmaktadır. Oysa, Friedmanizm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için, Friedman'ın müritleri olan "Chicago oğlanları"(Chicago boys)nın emrindeki, kusursuz bir neoliberal laboratuvar haline getirilmiş bulunan ülkelerin başında gelen Şili'nin ne kadar demokratik ve özgürlükçü olduğunu bilmek yeterlidir.

Bizim ülkemizde varlığını sürdürmekte olan kültür mirasının ve devletin yapısına damgasını vurmuş bulunan Atatürkçülüğün, neoliberal saldırı karşısında engel teşkil edeceği düşünülebilirdi. Ancak, bu da başarılmıştır. İslâm kültürü ile ilgisi takunya düzeyinin üstüne çıkmamış, batı kültürü ile tanışıklığı ise Red Kit, Zagor, Teksas külliyatından daha derinlere gitmemiş bir sentezden IMF patentli monetarizm satışı için başarılı bir acenta türetilmiştir.

Ulus Devlet ve Sosyal Devlet Karşısında Küresel İmparatorluk

Sermayenin uluslararası boyutta dev boyutlu bir güç haline gelmesi, ulusal iktidarların önemini ortadan kaldıran ve giderek ulus devleti tarihe gömmeye yönelik sonuçlar doğurmaktadır.

Temel nitelikteki mali, ekonomik ve dolayısıyla sosyal konulardaki kararların, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası sermayenin çıkarlarının aracı kurumundaki kurumlar tarafından alınması ve yürütülmesi doğrultusundaki yeniden yapılanma süreci, Türkiye ile sınırlı değildir.

Ottawa Üniversitesi profesörlerinden Michel Chossudovsky, bu sürecin, ülkelerin kamusal yönetim kurumları ve mekanizmaları üzerinde doğurduğu sonuçları şöyle anlatıyor:

“...bu ülkeler vergi ve para politikaları üzerindeki tüm denetimlerini kaybediyorlar. Merkez bankaları ve maliye bakanlıkları ‘yeniden yapılanmış’, çoğu devlet kurumları lağvedilmiş, ekonomik vesayet kurulmuştur. Böylece, sivil topluma hesap vermek zorunda olmayan bir tür ‘paralel yönetim’ uluslararası örgütlerce oluşturulmuştur.”

Ulus devletin tahribinin veya zayıflamasının beraberinde getirdiği ve daha da önemli olan bir diğer sonuç, demokrasinin rafa kaldırılmasıdır. Yalnızca işçi-işveren ilişkileri çerçevesindeki demokrasi, yani endüstriyel demokrasi değil, bir bütün olarak demokrasinin kendisi tehdit altındadır. Unutmamak gerekir ki demokrasi, yeni liberalizmin fikir babaları olan Von Hayek ve Friedman açısından, hiç bir zaman temel nitelikte bir değer ifade etmemiştir ve onlar, Pinochet’in Şili’sine daima hayranlık duymuşlardır.

Yeni Dünya Düzeninde küreselleşen iktidar odakları tarafından temsil edilen ayrıcalıkların dar çıkarlarının yansımaları olan öncelikler ile demokrasi ilkeleri arasındaki çelişkinin aşılması olanaksızdır. Bu nedenledir ki ulus devlet ortadan kaldırılırken onun yerine konulmak istenen, uluslararası düzeyde bir demokrasi değil uluslararası totalitarizmdir, bir başka deyişle yeni dünya imparatorludur. Bu yöndeki gözlemler ve teşhisler giderek yaygınlaşmaktadır. Amerikan asıllı iktisatçı Susan George, bir “Dünya Bankası İmparatorluğu”ndan söz eder olmuştur. Fransız düşünür Alain Minc ise, yeni bir Orta Çağ’a dönüşten söz etmektedir.

Mevcut koşullarda, ulus devletin ortadan kaldırılması, tek tek uluslar bünyesinde gerçekleştirilmiş bulunan demokratik kazanımların korumasız kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Çünkü, ulus devletin ortadan kalkması, şu veya bu ölçüde demokratik olan rejimlerin kabuklarının kırılmasını, dolayısıyla ezilmelerinin kolaylaşmasını sağlamaktadır.

Böylece, totalitarizmin yeni bir türünün doğmakta olduğunu söylemenin isabeti giderek açıklık kazanmaktadır.

“Örgütlü herhangi bir muhalefete yer tanımayan, kişilerin haklarını devletin yüce menfaatine tabi kılan ve bu devlet bünyesinde, yönetimi ele geçirilmiş bulunan toplumun tüm etkinliklerinin siyasal iktidar tarafından hükümlerle hakları kul-

lanılarak yönetilen tek partili rejimlere ‘totaliter rejim’ denilmekteydi. Küreselleşme dogmalarına ve tek yönlü düşünceye dayalı olan bu yeni totalitarizm, başka hiç bir iktisat politikasını kabul etmemekte, yurttaşların sosyal haklarını rekabetçi mantığa feda etmekte ve toplumun tüm yönetimini finans piyasalarına terk etmektedir.”

Her şeyin piyasaya terk edilmesi, piyasaya egemen olanların tüm toplumsal yaşama egemen olmaları sonucunu doğurmakta; sonuçta, mali, ekonomik ve medyatik gücü elinde bulunduran bir avuç azınlığın tüm dünyayı yönetmesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşmenin yeni bir tür imparatorluk demek olduğuna dair görüşler, yalnızca bu oluşuma eleştirel bir gözle bakanlar tarafından ileri sürülmüyor. Küreselleşmenin yandaşları arasında da kurulmakta olan küresel yapılanmanın düpedüz bir imparatorluk olduğuna dair görüşler eksik değil.

Amerika’nın ulusal güvenlik danışmanlarından ve yakın tarihinin önde gelen isimlerinden Brzezinski, 1997 tarihli kitabında, bugünün dünyasını benzer çizgilerle tanımlamaktadır. Ona göre, “Rakibinin çöküşü, Amerika Birleşik Devletleri’ni eşsiz bir konuma soktu. Birbiri ardına hem ilk hem de tek küresel güç haline geldi. Amerika’nın küresel üstünlüğü bazı bakımlardan, daha sınırlı bölgesel etkinlik alanlarına rağmen eski imparatorlukları andırmaktadır. Bu imparatorluklar güçlerini vasallar, tâbiler, protektörler ve sömürgeler hiyerarşisine dayandırmışlardı; bunların dışında kalanlara da genellikle barbar gözüyle bakılırdı.”

Günümüzde hüküm sürmekte olan küreselleşme fikrinin anlamı, “uluslararası pazar güçlerine kayıtsız şartsız teslimiyet” olarak özetlenebilir. Bu nedenledir ki küreselleşme sonucunda ulus devletlerin iktidar alanları daralırken, onun yerine (iddia edilenin tersine) halkın değil uluslararası sermayenin egemenliği yoğunluk ve genişlik kazanmaktadır. Dolayısıyla, yalnızca ulusal devlet olgusunun son bulunduğu bir dönem başlatılmış olmamakta; aynı zamanda, demokrasi de sözde kalmaya mahkum edilmektedir. Bir başka deyişle, “egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur” ilkesi yerine “egemenlik kayıtsız şartsız uluslararası sermayendir” ilkesi egemen kılınmak istenmektedir.

Uluslararası sermaye, küreselleşme doğrultu-

sundaki çabalarını, hedefine ulaştırabilmek için, öncelikle, emekçi kitleleri korumasız ve savunmasız bir konuma sürüklemeyi amaçlamaktadır. Bunun için saldırılarının başlıca iki hedefe yöneldiğini görmekteyiz: Sosyal devlet ve sendikacılık.

Ülkemizde de sosyal devlet doğrultusunda gerçekleştirilmiş bulunan kazanımlara tahammülü olmayan neoliberal tırmanışın öncüleri, halktan yana ne varsa yıkmayı ve her şeyin piyasanın acımasız işleyişine terk edilmesini öncelikli bir ödev ve başarı saymışlardır. Bu nedendir ki ülkemizde 1994'te 5 Nisan kararlarını alarak neoliberal saldırıya yeni bir dönemeç kazandırmış olanlar adına, "son sosyalist devleti yıktık" açıklamasının yapılmış olması, çok da anlamsız değildir.

Kürselleşmenin İdeolojisi: Neoliberalizm

Günümüzdeki küreselleşmeci akımın temelinde yatan ideoloji, neoliberalizmdir. Neoliberalizm, "yeni özgürlükçülük" anlamına geldiği halde, gerçekte ne yenidir, ne de özgürlükçüdür.

Neoliberalizm yeni değildir. Bir asrı aşkın bir süre boyunca denenmiş ve acılı sonuçları, tekrar tekrar görülmüş olan 19.yüzyıl liberalizminin, bir başka deyişle vahşi kapitalizmin yeniden diriltilmesinden başka bir şey değildir. Şu farkla ki 19.yüzyıl liberalizmi, sosyal devlet olgusuyla henüz tanışmamış olan batı dünyasında uygulama alanı bulmuştu; neoliberalizm ise sosyal devletin nimetlerini tatmış olan ve yine batı dünyası merkezli bir oluşum niteliğiyle ve küresel ölçekte uygulama alanı kazanmak iddiasıyla varlık kazanmaktadır.

Liberalizmin acılı sonuçları, 1929-30 bunalımıyla ve dünya savaşlarıyla doruğa ulaşmıştı. Sosyal devlet, bu duruma çözüm olmak üzere ve adeta bir cankurtaran simidi gibi işlev görmek üzere Batı ve Kuzey Avrupa toplumlarında geçerlik kazanmıştı.

Şimdi ise 70'li yıllardan bu yana hüküm süren yeni bir bunalım karşısında, sosyal devletin tahribi, en önce akla gelmekte ve sanki geçerli bir çözüm müşçesine gündeme getirilmiş bulunmaktadır.

Oysa, bunalımın nedeni sosyal devlet değildir. Bunalımın asıl nedeni, refahın ve demokratikleşmenin ayrıcalıklı bir coğrafya ile sınırlı kalmış olması, daha somut bir ifadeyle sosyal devletin küreselleşmesinin sağlanamamış olmasıdır. Küreselleş-

meyen sosyal devletin, anavatanında da sonu gelmiş; İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, sosyal refah devleti uygulamalarının göz kamaştırıcı örneklerine sahne olmuş bulunan ülkelerde, 1980'lere doğru sosyal devlet ile demokrasi arasındaki konsensusun çatırdadığına tanık olunmuştur.

Neoliberalizm, yıkımla ve felâketle sonuçlanmış bir tecrübenin tekrarından ibaret olmasına karşın, sanki görülmemiş bir yenilikmişçesine sunulabilmekte; bu konuda estirilen "değişim rüzgârları"na direnenler, "dinozor" durumuna düşmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Sömürünün Küreselleşmesi

70'li yıllarda baş gösteren ekonomik bunalımın üstesinden gelme iddiasıyla dayatılan yeni liberal yeniden yapılanma modelleri, bunalıma çözüm getirememiş; üstelik bunalımın temelinde yatan uluslararası gelir adaletsizliğini büsbütün artırmıştır.

Bugün yeryüzünde daha önceki sömürge dönemlerinin hepsini geride bırakacak ölçüde Güney'den Kuzey'e doğru bir kaynak akımı başlatılmıştır. "Böylece 1982-1990 yılları arasında sekiz yılda, yoksullardan zenginlere doğru, yalnızca borç servisleri yoluyla, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Amerika'nın Avrupa'ya yaptığı Marshall yardımlarının sekiz katı tutarında bir gelir transfer edilmiştir. Yoksul borçlu ülkelerdeki ortalama bir yurttaş, alacaklı bir OECD ülkesindeki ortalama yurttaştan 55 defa daha yoksul olduğundan (bu süreç) taştan kan çıkarmaya benzemektedir" dir.

1960'ta, dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan yüzde 20'sinin zenginliği en yoksul ülkelerde yaşayan yüzde 20'sinin 30 katı iken, 1995'te 82 katı olmuştur. Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'si dünya gelirinin yüzde 82'sini alırken, en yoksul yüzde 20'si yalnızca yüzde 1.4'ünü almaktadır. 1996'da, 358 adet dolar milyarderinin servetlerinin toplamı, yeryüzü nüfusunun en yoksul yüzde 45'inin yıllık gelirlerinin toplamına eşittir. Bir başka hesaplama göre, dünyanın en zengin 200 kişisinin serveti, iki milyar insanın gelirlerinin toplamından daha fazladır.

"Birleşmiş Milletler'in uzman kuruluşlarının yayınladıkları verilere göre, ekonomik az gelişmişlik ve 122 Üçüncü Dünya ülkesinde yaşanan aşırı sefalet nedeniyle meydana gelen ölümler, 2001 yıl i-

tibariye 58 milyonun da üstünde bir seviyeye ulaşmış. Gelir, yiyecek, içilebilir su ve ilaç yokluğu gibi nedenlerle sakat kalanlarsa bir milyarı üzerinde.

Başka bir deyişle, açlık, salgın hastalık, su yokluğu ya da sefaletten kaynaklanan nedenlerle oluşan yerel anlaşmazlıklar sonucu, her yıl, İkinci Dünya Savaşı'nda altı yılda ölenlerden daha fazla kadın, çocuk ve erkek ölüyor. Üçüncü Dünya ülkeleri için üçüncü dünya savaşı çoktan başlamış durumda.”

Sermaye her türlü kamusal denetimden kurtulması sonucunda, üretmeyen, istihdam alanları yaratmayan bir sermaye türünün egemen olduğu “kumarhane kapitalizmi” dönemini başlatmıştır. Bunun sonucundadır ki yoksulluğun yanısıra işsizlik, tüm dünyayı tehdit eden bir afet halini almıştır. 19. yüzyıl kapitalizmi, geniş yığınları proleterleştirmiş; emeğinden başka satacak şeyleri olmayanların oluşturduğu bir işçi sınıfının doğuşuna ortam hazırlamıştı. Öyle görünüyor ki yeni bir binyılın eşliğinde boy vermekte olan “kumarhane kapitalizmi”, insanlara, emeklerini dahi satmak olanağı tanımayan bir dünya sunmaktadır.

Sorunun önemi, küreselleşmiş ve her türlü kamusal denetimin dışına çıkmış olan sermayenin, vergi sorumluluğundan kurtulmanın yolunu da bulmuş olmasıyla büsbütün artmıştır. Oysa, Birleşmiş Milletler verilerine göre dünya zenginliğinin yarısını elinde bulunduran 400 milyarderin yüzde 4 oranında vergilendirilmesi mümkün olsa, yeryüzündeki yoksulluk ve sağlık sorunu kökünden çözülmüş olabilecektir.

Gerçekler bu kadar açık bir biçimde ortada olmasına karşın, sorunun çözümünü sosyal devletin tahribinde ve sosyal güvenlik haklarının budanmasında görmek, Dünya Bankası gibi güç odaklarının bilinçleri çarpıtma yönünde akıl almaz bir başarı sağladıklarını göstermektedir.

Sosyal Güvenlik Haklarının Budanması

Neo-liberaller savunmaktadırlar ki; kamusal yolla yürütülen sosyal güvenlik programları çerçevesinde ulusal gelirin yeniden dağılımı politikasından yararlananlar, son tahlilde, yeniden dağılım sürecini yönlendirenler, yani, hükümet bürokrasisidir. Refah programları, iktidar ve nüfuz kazandıran bir bürokratik faaliyet alanının doğmasına yol açmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

Friedman, refah devleti önlemlerine babaerkil nitelik taşıdıkları gerekçesiyle de karşıdır. Aile dayanışmasını ve hayırseverlik duygusunu geçersizleştiren ve hatta yok eden asıl nedenin, sanayi devrimiyle birlikte doğan kapitalist toplum koşullarından kaynaklandığını ve bu yüzden doğan boşluğu doldurmak üzere sosyal refah devleti kurumlarının, bu arada, sosyal güvenliğin doğduğunu kabul etmemektedir. Tam tersine “biz inanıyoruz ki -demektedir- mevcut refah sistemimizin en büyük zararlarından biri, yalnızca, ailenin temelini oyması, onu tahrip etmesi değil, fakat aynı zamanda hayır faaliyetinin yeşermesini engellemesidir”.

Bu yüzden ki Friedman, sosyal refah devleti programlarının yerini almak üzere “negatif vergi”yi savunur. Negatif vergi, devletin, belli gelir düzeyinin altındakilerden vergi almayıp, onlara parasal ödemede bulunmasını ifade etmektedir.

Neo-liberalizmin güç kazanmasıyla birlikte, hiç bir ülkede negatif vergi uygulamasına geçildiği görülmemiştir. Ancak, bir bütün olarak sosyal refah devleti kurumlarına ve dolayısıyla sosyal güvenlik sistemine karşı yoğun bir saldırı hemen her yerde başlatılmış bulunuyor.

Demek oluyor ki 70'li yıllarda başlayan dünya ekonomik bunalımı, yalnızca Keynesçiliği tahtından indirmekle kalmamış; ayrıca, sosyal devletin devrini tamamlaması yönünde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Demek oluyor ki son yıllarda, geniş boyutlu “yeniden yapılanma” programlarının bir parçası olarak sosyal güvenlik alanında gündeme getirilmiş bulunan “reform” önerilerinin ve tartışmalarının gerisinde, tarihsel açıdan büyük önem taşıyan bir dönüşüm yatmaktadır. Söz konusu reform önerilerinin ve tartışmalarının gerçekçi bir biçimde değerlendirilebilmesi için, dünya ekonomik bunalımıyla birlikte egemen iktisat felsefesinde yansımaları görülen bu önemli dönüşümün mutlaka göz önünde bulundurulması gerekecektir.

Liberalizmin Yumuşak Karnı

Liberal ütopyaların gerçek yaşamla çelişkisi, en çok ve en önce sağlık alanında kendisini göstermektedir.

Sosyal dayanışma ve sosyal güvenlik kurumlarının çökerten ve insan sağlığını görünmeyen ellerin

insafına terk eden politikaların sonuçları, dünyanın en zengin ülkesi ABD'de bile gizlenmesi mümkün olmayan boyutlara erişmiştir. "ABD'de bencilliğin inanılmaz boyutunu gene Reagan sayesinde görebiliyoruz. Reagan başkan olur olmaz 'sokağa atmayalım da besleyelim mi?' diyerek tüm darülaceze ve tımarhane türü bakımevlerini boşaltmış. Gerekçesi ise, içindekilerin tembel birer asalak olması imiş. Sonuç, San Francisco'dan New York'a tüm büyük kentlerde belli başlı caddelerin kaldırılmalarında yaşayan evsizler." İngiltere'deki Thatcherist politikaların iflası da en önce sağlık alanında görülmüştür. Bu örnekler artırılabilir.

Kuşkusuz, genel olarak dünyada ve ülkemizde, özellikle sağlık alanında özelleştirmenin mevcut sorunların çözümüne bir katkı getirmeyeceği, üstelik sorunları daha da ağırlaştıracağı tespitini yapmak, kamu kesiminin kusursuz olduğu görüşünü taşımak anlamına gelmez. Elbette ki mevcut kamu kesiminin ve kamu işletmeciliğinin sayısız kusurları vardır. Ancak, bu kusurları ortadan kaldırmak için çalışmak başka şeydir, kamu kesimini ortadan kaldırmak başka şeydir.

Ayrıca, unutmamak gerekir ki bugün kamu kesimine karşı sürdürülen tek yanlı saldırıların pek çoğu, geçerli bir dayanaktan yoksun boş propagandalardan ibarettir ve çoğu kez kamu kesiminin kusuru olarak ileri sürülen olguların bazıları gerçekte bu kesimin üstünlüğünün ifadesidir. Örneğin, devlet hastanelerinde uzun kuyrukların bulunduğundan çok şikayet edilir. Doğrudur. Ancak, unutmamak gerekir ki insanlar, ulaşma umudunu taşıdıkları şeyin kuyruğunda beklerler. Özel hastanelerde kuyruk olmaması, oralarda hizmetin kusursuz veya daha az kusurlu olmasının değil, yurttaşların çoğunluğunun gücünü aşan bir fiyat politikası uygulanmasının sonucudur. Dar gelirli çoğunluk, sağlık sorunlarının çözümü bakımından bütün kusurlarına rağmen devlet hastanelerinden başka başvuracak kapı bulamadığı için bu kuyruklar uzamaktadır. Bu kapıların kapanması halinde de gidebileceği yerin özel hastaneler olmayacağı daha şimdiden belli olmuştur. Bu durumda, sağlık sorunlarının çözümü için bir takım şarlatan medyumlara, üfürükçülere...kısacası geçmişin karanlık dönemlerine özgü çarelere başvuranları kınamamak gerecektir.

Serbest Rekabetin Sağlıkla Çelişkisi

Liberal politikaların iflasla sonuçlanmasının en önce sağlık alanında görülmesinin nedenleri, bu politikaların özünü oluşturan serbest rekabet olgusunun (genelde taşıdığı ütöpik niteliğin yanı sıra) sağlık alanında hayata geçirilmesi konusunda ortaya çıkan bazı özel çelişkilerde aranmalıdır. Sağlık alanının kendine özgü koşulları, serbest rekabet kurallarının işlemlerini olanaksızlaştıran bazı özel güçlükler ve dolayısıyla bazı ek nedenler içerir. Bu çelişkiler, özellikle, ABD'deki Reaganist uygulamaların sağladığı somut deneyimlerin ışığı altında özetle şöyle belirlenmektedir:

- Sağlık ve tıp hizmetleri kaçınılmaz olarak oligopolistik niteliklidir. Kamusal sağlık hizmetleri tümüyle topluma yöneliktir. Mevcut hastanelerle rekabet etmek üzere yenilerini kuracak müteşebbisler bulunamaz. Yoksul kentsel alanlarda ve kırsal alanlarda alternatif bakım olanakları yaratmak kolay değildir. Dolayısıyla, özelleştirme yapılırca, rekabet sağlanacağı için sağlık hizmetlerinin ucuzlaması beklenmemelidir. Çünkü genel olarak tekelleşme eğilimi içinde olan rekabete dayalı piyasanın bu özelliği, özellikle sağlık alanında kendisini gösterir ve fiyatları (hayal edilenin tersine) serbest rekabet kuralları değil monopolleşmeye dönük oligopoller belirler.

- Tıbbi bakım alanında, tüketicilerin "ürün" hakkında yeterli bilgi sahibi olmaları mümkün değildir. Ancak uzman olanların bilebileceği araç ve gereçlerin ve tüketicinin ölçmesi mümkün olmayan bir bilgi ve deneyimin kullanıldığı sağlık hizmetlerinde tercih, dış görünüme göre yapılır. Çoğu zaman, sağlık hizmetleri alanında "pahalı olduğuna göre iyidir" ölçütü egemen olur. Sağlık hizmetlerinin bu özelliği dolayısıyla ki sağlık alanında özelleştirmeye gidilmiş olan ülkelerde, deontolojik açıdan kabulü olanaksız durumların ortaya çıktığına dair bazı gözlemlerin aktarıldığına tanık olmaktadır. Örneğin, 1986'da yayınlanan bir araştırmaya göre "sezeryanla doğum oranı, Britanya'da %10 iken, bu oran Brezilya'da yüzde 75 civarındadır". Oranlar arasında bu önemli farkın nedeni, herhalde, sağlık alanında izlenen politikaların farkıyla açıklanabilir. İki ülke arasında, bu açıdan önem taşıyan fark, Brezilya'da sağlık hizmetlerinin köklü bir biçimde özelleştirilmiş olması, buna karşılık Britanya'da neo-liberal iktidarların tüm özlem ve ça-

balalarına rağmen, bunun, özellikle söz konusu araştırmanın yapıldığı tarihte, sınırlı ölçüde sağlanabilmiş olmasıdır.

- Sağlık alanında, görel olarak, fiyat karşısında esnek olmayan bir talep söz konusudur. Yani, sağlık hizmetlerinde fiyat ne kadar artsa da talebin sabit kalması eğilimi yüksektir. Normal olarak herkes, kendi sağlığı için veya yakınlarının (örneğin çocuğunun) sağlığı için parasının tamamını ve tüm malvarlığını vermeye hazırdır. Bu nedenle, sağlık alanında faaliyet gösteren özel müteşebbisler, sağladıkları hizmetlerin karşılığı olarak diledikleri fiyatı istemekte geniş bir serbestliğe sahiptirler.

- Sağlık hizmetlerinin maliyeti, yaşlılar, yoksullar, kronik hastalar bakımından, diğer insanlara göre daha yüksektir. Bu tür kategorilere dahil olanlar, sağlık hizmetlerine en çok gereksinim duymalarına karşı en düşük satınalma gücüne sahip kesimi oluştururlar. Özel müteşebbisleri, bu tür yüksek risk grubuna giren tüketicilere yönelik hizmet sunmaya teşvik eden, piyasa kurallarına göre geçerli hiç bir neden yoktur. Dolayısıyla, piyasa mekânizmasının “herkese ihtiyacına göre” ilkesinin tersi doğrultuda işleyen içsel mantığı, sağlık alanında çok daha belirgindir. Satınalma gücü düşük, fakat sağlık hizmetlerine yönelik gereksinimleri yüksek olan bu insanların sorunları, kamusal destek ve teşvik olmadan çözüme kavuşturulamaz.

- Sağlık sisteminin özelleştirilmesi halinde israfın azalacağı ve maliyetlerin düşeceği iddiası yanlıştır. Örnekler bunun tamamen tersinin doğru olduğunu göstermektedir. Sağlık hizmetlerinin tümüyle özel sektörün elinde bulunduğu ABD’de gayri safi yurt içi hasılanın %14’ü sağlık hizmetlerine ayrılmaktadır. Sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin kamusal yolla yürütüldüğü ve tüm yurttaşların gelişkin bir sağlık ve sosyal güvenlik sisteminin şemsiyesi altına alındığı sosyal refah devletine örnek oluşturan Kuzey Avrupa ülkelerinde ise bu oran çok daha düşüktür. Örneğin, Hollanda’da %8’dir. Buna karşılık, ABD’de her dört kişiden biri, yeterli bir sağlık sigortasından yoksundur; hatta tümüyle sigortalılık kapsamı dışındadır. Çünkü sağlık hizmetlerinin piyasa mekanizmasına tabi kılınmış olması, satınalma gücü yüksek ve ayrıcalıklı dar bir kesimin sağlık gereksinimlerini karşılamaya yönelik olağanüstü lüks sağlık kurumlarının kurulması sonucunu doğurmuştur. Bizde de devletin

sırtından hızla yükselmeye başlamış bulunan, beş yıldızlı otel konforuna sahip özel hastaneler bunun bilinen örnekleridir. Öte yandan, kârlılık ilkesine öncelik verilmesi, gereksiz ve pahalı bir takım bakım hizmetlerinin şişkinleşmesine neden olmuş; aynı nedenledir ki çok masraflı ve devasa boyutlu bir sağlık bürokrasisinin doğması kaçınılmaz hale gelmiştir.

- Sağlık hizmetleri sunanların, pahalı teknolojilere yatırım yapmakla risk üstlendikleri, çoğu kez geçersiz bir iddiadır. Zira, konunun uzmanı olanların, kullanılan teknolojinin isabetli teşhis veya başarılı tedavi için gerekli olduğu konusunda hastaları ikna etmesi genellikle zor değildir. Sağlık alanının insan yaşamı gibi temel bir konuya ilişkin olması, satın alınan malı değerlendirirken örneğin deterjan tüketicisi gibi “sınama yapılmaz” yönteminden yararlanmayı olanaksızlaştırır. Bu alanda sunulan hizmet konusunda değerlendirme yapabilmek için, çoğu hallerde, uzmanlığa güvenmekten başka yol yoktur. Dolayısıyla, yatırımın kârlılığı geniş ölçüde, güvence altındadır.”Sonuç olarak, sağlık hizmetlerinde rekabete dayalı sistemin işleyişinden kârlı çıkanlar, yoksulların sağlık gereksinimleri için (vergi vs. yoluyla) daha az ödeme yapma olanağına kavuşan varlıklılardır ve ayrıca, tıbbi pazarın kaymağını yiyen ve gerçek sorunları, giderek küçülmekte olan ve eşitsiz finansman koşullarında çalışmaya zorlanan kamu sektörüne bırakan, sağlık alanında faaliyet gösteren özel müteşebbislerdir .”

Dolayısıyla, bu noktada belirlenmesi gerekir ki özelleştirme sonucunda doğan ve sağlık alanında buraya kadar maddeler halinde sıralanan kendine özgü koşulların katkısıyla yoğunlaşan sömürü ilişkisi, bir tarafta hastanın, diğer tarafta doktor veya genel olarak sağlık personelinin yer aldığı bir ilişki çerçevesinde cereyan etmez. Burada da sömürü ilişkisinin bir tarafını, sermaye oluşturur. Diğer tarafta ise hasta ile birlikte emeğini özel sermayedarın hizmetine sunan hekimler ve diğer sağlık elemanları yer alır.

Piyasa düzeninde hasta yoktur, müşteri vardır. Sömürü ilişkisi, sermaye ile müşteri arasında cereyan eder. Sağlık sermayedarının hekim olması zorunluluğu yoktur. Tam tersine, sermayedar, hekim kökenli olmadığı takdirde, Hipokrat yemini gibi bir takım bağlayıcı unsurlardan kurtulmuş o-

lacağı için, kârlılık önceliğine göre hareket etmekte daha geniş bir serbestliğe sahip olabilir. Bu ilişkide, hekim veya genel olarak sağlık personeli, bağlı olduğu sermayedarın kârlılık hesapları ile mensubu olduğu mesleğin deontolojik öncelikleri arasında sıkışır kalır.

Özelleştirme sonucunda sağlık personelinin, genel olarak, gelir ve istihdam düzeyinde bir iyileşme doğacağını beklemek boşunadır. Tam tersine, özelleştirme ve buna bağlı olarak hızlanan tekelleşme sonucunda, hizmetlerin çökmesi ve dolayısıyla istihdamın daralması kaçınılmaz olduğundan, hekimler ve genel olarak sağlık emekçileri açısından ücret düşüklüğü ve işsizlik biçiminde tezahür eden sorunların hızla büyüdüğü görülür.

Satınalma Gücüne Göre Hizmet

Sağlık hizmetlerinin, kamusal kuruluşlar tarafından sosyal dayanışma amacıyla yürütülmesine son verilerek kâr amacıyla çalışan özel işletmelerce yürütülmesinin, yani görünmeyen ellere bırakılmasının ciddi sonuçları vardır. Özel sektöre bırakılan sağlık hizmetleri, insanların gereksinimlerine göre değil, satınalma güçlerine göre biçimlenir ve yönlendirilir.

Devletin sağlık alanından çekilmesi ve sağlık sorununa genel sağlık sigortası gibi yollarla çözüm aranması da özünde herkese satınalma gücüne göre hizmet verilmesi anlayışı anlamında bir politika oluşturur. Bu durumda en az prim ödeyebilen veya hiç ödeyemeyen ve fakat en çok hastalık riskine maruz olanlar, en çok prim ödeme gücüne sahip olan ve fakat en az hastalık riskine maruz olanlara kıyasla daha az korunurlar veya herhangi bir korunmadan yoksun kalmış olurlar.

Sağlık hizmetlerinin özel sektöre terk edilmesi, öncelikle koruyucu sağlık hizmetlerinin daha çok ihmal edilmesi ve daralması sonucunu doğurur. Çünkü bu alanda piyasada talep doğması mümkün değildir. Örneğin, koleraya yakalandıktan sonra tedavi olmak için para ödemeye hazır çok insan vardır; ama, kolera salgınını önlemek için suların temizlenmesi sorununa piyasa mekanizması çerçevesinde çözüm beklemek boşunadır. Bu tür hizmetler, ancak, “herkese ihtiyacına göre” ilkesi doğrultusunda faaliyet göstermeleri mümkün olan kamusal hizmet birimleri tarafından yerine getirilebilir.

Koruyucu sağlık hizmetlerindeki çöküş, yalnızca, kamunun doğrudan doğruya sağlıkla ilgili alanlardan çekilmesi sonucu olarak belirmez. Ayrıca, sağlıkla doğrudan ilgili olmayan başka bazı alanlarda gerçekleştirilen özelleştirmelerin de koruyucu sağlık hizmetleri açısından tahripkâr sonuçlar doğurduğu görülür. Örneğin, özelleştirmeye öncülük eden ülkelerden İngiltere’de suyun özelleştirilmesiyle birlikte fiyatların artması yüzünden, su faturalarını ödemekte acze düşen bir çok abonenin susuz yaşamak zorunda kalması sonucunda bu durum görülmüştür. Ünlü The Guardian gazetesinde çıkan bir haberde yer alan şu cümlelere bir göz atmak bu açıdan yararlı olabilir: “Birmingham’daki bir yüksek blokta oturan kiracıların yedide birinin su aboneliklerinin kesilmesi üzerine doğan durumu bir kapıcı ‘tam leş gibi bir vaziyet’ doğdu cümleleriyle betimlemekte. Tuvaletlerinde sifon kullanma olanağından yoksun kalan kiracılar, ihtiyaçlarını merdiven boşluklarına görmekteler veya lazımlıklarını pencerelerden dışarıya boşaltmaktalar.”

Sağlık hizmetlerinin özel sektöre terkedilmesinin diğer önemli sonucu, tedaviye yönelik sağlık hizmetleri alanında görülür. Bu alanda görülen, parası olmayan ağır hastalar için hastaneler, bakım evleri yapılmasına son verilmesi, yapılmış olanların kapatılması; buna karşılık, paralılarına yönelik sağlık ve bakım hizmetleri sunan merkezlerin geliştirilmesidir. Kuşkusuz, bu dönüşüm, dar bir ayrıcalıklı kesime hitabeden pahalı ve lüks sağlık hizmetlerinde görülen gelişmeye rağmen genel olarak sağlık hizmetlerinin çökmesi yönünde bir daralma olarak belirir.

Somut örnekler vermek gerekirse, tüberküloz, uyuz gibi hastalıkları tedavi için hastaneler kurulmasının veya bu gibi hastalıklara yakalanmış olanların mevcut hastanelerde tedavi imkanı bulmalarının, rekabete dayalı piyasa koşullarında giderek güçleştiğine işaret etmek gerekir. Çünkü bu tür hastalıklar esas olarak yoksulluğun sonucudur. Yoksul oldukları için bu tür hastalıklara yakalanmış olanların, tedavi için gerekli satınalma güçleri de bulunmayacağından, bunlara yönelik sağlık hizmetlerinde talep yokluğundan kaynaklanan bir daralma başgöstermesi kaçınılmazdır.

Buna karşılık, sağlık hizmetleri alanında kayda değer bir talep oluşturabilecek ölçüde satınalma

gücüne sahip olanların gereksinimlerini karşılamaya yönelik pahalı yatırımlara girişecek müteşebbisler bulmak, her zaman mümkündür. Bu nedendir ki yeni liberal politikaların uygulandığı ülkelerde sağlık hizmetlerindeki genel çöküşün, son derece gelişkin estetik cerrahi merkezlerinin kurulmasıyla eşlenmesi adeta bir kural haline gelmiştir.

Bu çelişki, bizim gibi dışa bağımlı ülkelerde daha da çarpıcı görünüm kazanmaktadır: Bir yanda, annesinin cenazesini hastaneden çıkarabilecek parayı bulamayanlar; diğer yanda, zayıflamak için Batı'nın ünlü sağlık merkezlerinden yararlananlar... Bu durum, kimi çevrelerce sevinçle karşılanan ve "devletin küçültülmesi" adı altında yürütülen sosyal devlet karşıtı eğilimler çerçevesinde, sağlık hizmetlerine bütçeden ayrılan ve esasen çok düşük olan payın, 1980'den bu yana önemli ölçüde azaltılmış olmasının kaçınılmaz sonucudur. İddia edilen tersine, sağlık alanında yaşananlar açıkça göstermektedir ki sosyal devletin tahribi anlamında "devletin küçültülmesi" toplumu bir kamburdan kurtarmamakta, sağlık ve sosyal adalet alanında mevcut kamburların daha da büyümesi süreci başlatılmış olmaktadır.

Aynı Sonuç, Aynı Ders

Sonuç olarak denilebilir ki liberalizmin 70'li yıllardan itibaren kabaran ve ülkemizi de içine alan yeni serüveninin sonuçlarının öncelikle sağlıkla ilgili konularda görülmesi, ortaya çıkardığı olumsuzlukların önemini ve ciddiyetini büyütmektedir. Bir öbakıma, insanlık, karşılaştığı bunalımların çözümü için "görünmeyen el"lere sarılmakla - Nasrettin Hoca misali- karanlıkta kaybettiğini aydınlıkta aramak yolunu tutmuştur. Üstelik, bu arayışın, yalnızca zaman kaybından ibaret olmayan bedelleri bulunduğu, Batı'da bir asırdan fazla bir zaman boyunca denenmiş bulunan liberalizmin yol açtığı ve süregelen sefalet ve sömürü çerçevesinde büyük acılar pahasına yaşanarak görülmüştür.●

